

УДК 811.1+81'42+81'367.781'367.7

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА МОДЕЛЬ ЕКСПЛІЦИТНИХ ПРОМІСИВНИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Прус Л. В.

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті розглянуто експліцитні промісивні мовленнєві акти. Здійснено комплексний аналіз структурно-семантичної моделі промісивних висловлень у політичному дискурсі. Проаналізовано їхні трансформаційні моделі.

Ключові слова: промісив, перформатив, структурно-семантична модель, протазис, аподозис.

Прус Л. В. Структурно-семантическая модель эксплицитных промиссивных речевых актов в политическом дискурсе. В статье рассмотрены эксплицитные промиссивные речевые акты. Осуществлен комплексный анализ структурно-семантической модели промиссивных высказываний в политическом дискурсе. Проанализированы их трансформационные модели.

Ключевые слова: промиссив, перформатив, структурно-семантическая модель, протазис, аподозис.

Prus L. V. The structural and semantic model of promissive explicit speech acts in political discourse. The article considers explicit speech act of promising. Complex analysis of structural and semantic model of promising pronouncements in political discourse is made. Their transformational models are analyzed.

Key words: promissive, performative, structural and semantic model, protasis, apodosis.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У повсякденному житті кожна людина є невід'ємною частиною політичного дискурсу – адресатом, тобто об'єктом впливу різних інформаційних центрів з політичними промовами, агітаціями, виступами, пропагандистськими матеріалами, преси, телебачення, Інтернету, радіо, рекламних банерів тощо. Мовлення політика сповнене специфічних конструкцій, які дають можливість активно впливати на слухачів-адресатів, адже «з моменту зародження мова стала використовуватися з метою впливу і маніпуляції. І наш давній предок, який здогадався використовувати як знаряддя впливу слово, а не палицю, був, без сумніву, одним з перших маніпуляторів» [6, 71]. Задля реалізації інформативних і регулятивних цілей та для переконування громадян політики активно використовують у мовленні обіцянки, пропозиції, особисті зобов'язання, гарантування, тобто мовленнєві акти, визначені лінгвістами як комісиви або промісиви. Промісивний мовленнєвий акт може виражатися експліцитними перформативними актами та імпліцитно. У політичних промовах здебільшого вживають імпліцитні промісивні мовленнєві акти. Експліцитні висловлення дають змогу легко ідентифікувати промісиви, тому саме такі перформативні промісивні мовленнєві акти викликають неабиякий науковий інтерес.

У своїх виступах представники влади намагаються використовувати мовленнєві конструкції, що спонукають слухача позитивно реагувати безпосередньо на промовця, а також створювати індивідуальну картину лінгвістичного маркування іміджу

політика. Тому значної уваги потребує дослідження структурно-семантичної моделі експліцитних промісивних висловів політиків, що і зумовлює актуальність цієї наукової розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вітчизняних і зарубіжних науковців присвятили свої дослідження вивченню мовних і мовленнєвих особливостей промісивів, їхнього функціонального потенціалу та аналізу компонентів промісивного мовленнєвого акту (Д. Вандервекен, О. Гашева, А. Дедухо, О. Єрофеева, Г. Почепцов, Дж. Сьорль та ін.). Але, незважаючи на популярність актів зобов'язань у політичному дискурсі, а отже, й актуальність їх дослідження, досі у мовознавстві немає цілісного й усебічного аналізу структурно-семантичної моделі експліцитного промісивного мовленнєвого акту.

Мета дослідження – виявлення й аналіз структурно-семантичної моделі експліцитних промісивних мовленнєвих актів у промовах політиків.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання низки завдань:

- розглянути перформативні промісивні мовленнєві акти та їхню структуру у лінгвістичних працях вітчизняних та зарубіжних науковців;
- проаналізувати структурно-семантичну модель прямого промісивного висловлення;
- виявити особливості моделювання експліцитних промісивних мовленнєвих актів у сучасному політичному дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Універсальну структуру комісиву виділив Дж. Сьорль: «Я дієслово (тобі) + Я майбутнє Волитивне дієслово» і характеризує його трьома основними ознаками [8, 189]. Першою ознакою, яка вирізняє промісивний мовленнєвий акт від інших, є мета, яка

полягає у прийнятті адресантом обов'язку виконати щось. Друга ознака відрізняє промісиви направленням пристосування між словами і світом, оскільки їх ілокутивна мета полягає у відповідності світу словам (пропозиційного змісту). Третя ознака промісивів – вираження психологічних станів адресанта, що демонструють його намір виконати щось. Дж. Сьорль також виокремлює додаткові ознаки промісивних мовленнєвих актів, які розширюють чинники, що беруть участь у передачі адресантом актуального сенсу висловлення і в його сприйнятті адресатом: сила подачі ілокутивної мети, статус адресанта й адресата, співвідношення їхніх інтересів та співвідношення з дискурсом, який відіграє вирішальну роль у визначенні комунікативного наміру адресанта.

Дослідженням ілокутивної сили промісивного мовленнєвого акту та його складових займався відомий вчений Д. Вандервекен, який окреслив структуру промісиву за такими параметрами, як пропозиційний зміст, підготовча умова та умова щирості, що складають базову ілокутивну силу висловлення [9]. Пропозиційний зміст вчений описує як майбутню дію мовця і позначає знаком «0». Підготовча умова «Σ» є вираженням здатності здійснити дію, яка окреслена в пропозиційному змісті висловлення. Умова щирості, яку Д. Вандервекен позначає символом «Ψ» – намір адресанта виконати цю дію. При цьому виконується дія обов'язково має бути на користь адресата, тобто в його інтересах. Цей нюанс вчений визначає як «позитивну бенефактивність», оскільки суб'єкт «корисності» є обов'язковим учасником імперативної ситуації» [1, 7], що характеризує промісиви.

У промісивних висловленнях адресант завжди слугує гарантом реальності обіцяного. Ця особливість впливає на їхню структуру та семантичні ознаки: якщо підмет такого висловлення співвідноситься з адресантом мовлення, то він – агент, присудок – перформативне дієслово у формі дійсного стану: *I'll write, do, come, ring up* та ін. [5, 273]. Промісивними не можуть бути комунікативні акти з підметом-пацієнтом (*I shall be beaten up, I shall be ignored*) та висловлення, у яких дієслово-присудок має форму дійсного стану, але підмет неагентивного типу (*I'll stumble over the chair; I'll overlook some mistakes*) [5, 273]. Висловлення такого типу можуть функціонувати як промісиви лише в особливих умовах – переосмислення семантичної структури дієслова, переведення його в розряд перформативних дієслів, яким притаманний інший набір семантичних ролей. Перформативні промісивні висловлення репрезентують категорію адресанта займенниками першої особи однини та множини. У політичному дискурсі форма першої особи множини вживається, якщо мовець виражає думку якоїсь спільноти, наприклад, політичної партії, будучи вповноваженою особою здійснити акт обіцянки: *Обіцяємо краще життя; Обіцяємо побудувати нову країну*. Часто в таких висловленнях особа мовця (за винятком граматичної особи дієслова *обіцяємо*) взагалі не представлена. Таке формулювання актів обіцянки

в політичному дискурсі є надто аморфним і за умови нещирості може вважатися популістським та розрахованим на довірливість слухачів. Якщо мовець бажає, щоб його словам повірили, він усілякими способами намагається підкреслити власну особу [3, 109].

О. Гашева та О. Єрофеева розробили структурно-семантичну модель прямого мовленнєвого акту обіцянки на матеріалі французької та англійської мов. Вони зазначили, що до прямих мовленнєвих актів обіцянки відносять висловлення лише з перформативним дієсловом *to promettre / to promise* (обіцяю), зазначивши, що ніяке інше перформативне дієслово не може виразити обіцянку [4, 128]. О. Гашева та О. Єрофеева стверджують, що всі інші синонімічні перформативні промісиви зі значенням обіцянки вживаються лише у трансформованих семантичних моделях [4, 129]. Ми не погоджуємося з цією думкою, оскільки вважаємо, що прямий перформативний промісивний мовленнєвий акт може висловлюватися і з іншими дієсловами-промісивами (гарантую, зобов'язуюся), оскільки вони мають лексичне значення обіцянки як основне, а деякі промісиви, які є певним відхиленням від перформативного канону (це так звані нестандартні перформативи): *даю слово, даю чесне слово, даю обітницю* тощо, навіть можуть своїм аналітизмом посилювати прагматичну силу і, крім того, надають можливість вводити конкретизатори-інтенсифікатори.

О. Гашева та О. Єрофеева зазначали, що прямий мовленнєвий акт обіцянки – це двочастинна конструкція, перша частина якої – протазис – репрезентована перформативним дієсловом, а друга – аподозис – передбачає наявність часів індикативу або інфінітив: *I promise that I'll do smth (I'll not do smth); I promise to do smth (I not to do smth)* [4, 128–129]. Елементом, який поєднує дві частини цієї семантичної моделі виступає займенник *that*, який вводить підрядне речення або частка *to*, яка інколи супроводжується заперечною частиною *not* чи її варіантами [4, 129]. Якщо сполучним елементом постає займенник *that*, то аподозис – підрядне речення, що має часи індикативу: *I promise you that I'll give you money* – *Я обіцяю, що я дам тобі гроші*; якщо сполучний елемент – приінфінітивна частка *to*, то аподозис – просте речення з інфінітивом: *I promise to give you money* – *Я обіцяю дати тобі гроші* [4, 129].

На нашу думку, структурно-семантична модель перформативного промісивного мовленнєвого акту в українській, російській та іспанській мовах є аналогічною і складається з протазису: займенник I ос. одн. або мн. + промісив (укр. *Я обіцяю (тобі, вам)*; рос. *Я обещаю (тебе, вам)*; ісп. *Prometo*), який містить займенник I ос. одн. або мн. (займенника може й не бути) та перформативне дієслово-промісив у першій особі однини (множини) теперішнього часу індикативу, і аподозису: *я + дієслово*, утвореного часом індикативу в значенні майбутнього виконання дії, або інфінітивом: укр. *Я обіцяю, що я дам тобі гроші*; *Я обіцяю дати тобі гроші*; рос. *Я обещаю, что дам тебе деньги*; *Я обещаю дать тебе деньги*; ісп. *Prometo que te devolveré el dinero*; *Prometo devolverte dinero*.

Сполучним елементом постає сполучник (укр. *що*; рос. *что*; ісп. *que*), який вводить підрядне речення, також це можуть бути слова-заперечення: *ні, ніколи, більше не*, що вводять інфінітив, або ж сполучного елементу може й не бути.

З погляду синтаксису повний експліцитний перформативний мовленнєвий акт має пропозиційну структуру складнопідрядного речення, головна частина якого містить предикат із семантикою обіцянки, а підрядна з'ясувальна частина є інформативною неперформативною частиною, що маніфестує саму обіцянку. Модусну головну частину речення формує предикат-промісив, диктумна частина (власне обіцянка) – підрядне з'ясувальне речення зі сполучником *що* [3, 108]. Цікавим є співвідношення часових планів таких структур: сказане в головній частині речення стосується плану сучасного (теперішнього часу), у підрядній – майбутнього часу. Таку синтаксичну структуру з промісивом обіцяю простежуємо у висловленні В. Путіна щодо питання про сприяння у відновленні промисловості: «*Если есть НПЗ в субъекте в субъекте Федерации, то это дополнительный рабочие места, налоговые поступления. И я понимаю заинтересованность руководства республики. Я обещаю, что мы вернемся к этому вопросу, соответствующее поручение и Минэнерго и «Роснефти» будет сформулировано*». Аналогічну структуру використав В. Жириновський у зверненні до громадян Росії перед виборами на посаду Президента: «*Я обещаю, что обязательно добьюсь изменений в Основном законе в случае победы на выборах*». У виступі колишнього Президента України Віктора Януковича на Всеукраїнському форумі молоді спостерігаємо таку ж синтаксичну модель, але без використання займенника та з промісивом *запевняю*: «*Запевняю, що усі ваші напрацювання та рекомендації будуть ретельно проаналізовані та опрацьовані. Держава вас почує і не залишиться осторонь*». Зазначені висловлення повністю відповідають семантико-синтаксичній структурі прямого промісивного мовленнєвого акту: протазис репрезентований перформативними дієсловами *обіцяю, запевняю*, а сполучник *що* поєднує першу частину моделі з іншою, яка є підрядним реченням, що містить часи індикатива.

Зауважимо, що структура повних перформативних промісивних висловлень може набувати різних модифікацій. Так, наприклад, достатньо цікаво використав промісив *обіцяю* В. Путін у простому реченні на нараді з розвитку дитячо-юнацького спорту. Слід звернути увагу на перші два речення, які є інтенсифікаторами у висловленні: «*Это (утверждения о подобных планах) полная чушь, полная и абсолютная. Такого в нашей стране, во всяком случае, пока я президент, никогда не будет. Это я вам обещаю*». У виступі Арсенія Яценюка на Форумі Об'єднаної

опозиції на Михайлівській площі в Києві простежуємо, що семантика акту-обіцянки може підсилюватися за допомогою асертиву: «*Мені прикро, що не всі сьогодні з нами. Але я знаю, що Юлія Тимошенко нас чує і вона буде з нами, я вас запевняю в цьому*». Арсеній Яценюк констатує факт, впевнено використовує займенник *я* та предикат *знаю* і тільки після цього вводить промісив *запевняю*. Цікавим є співвідношення часових планів у структурі цього речення, адже підрядна частина поєднує у собі майбутній і теперішній час, що не притаманне для класичного варіанту промісивного мовленнєвого акту, де підрядне речення завжди виражає майбутній час.

З погляду синтаксису і морфології виділяють такі параметри, що визначають особливості вживання промісивного мовленнєвого акту у діалогічному мовленні:

- 1) тип висловлення;
- 2) стверджувальна / заперечна форма вираження;
- 3) дієслівно-часові форми [7, 17].

Вважаємо, що в українській, російській, англійській та іспанській мовах в експліцитних перформативних висловленнях промісиви завжди розповідні за типом висловлення. За формою вираження вони можуть бути стверджувальними або заперечними. У заперечних прямих промісивних висловленнях виражається зобов'язання не вчиняти певної дії в інтересах адресата. Зауважимо, що заперечення знаходиться лише а аподозисі, оскільки ілокутивна сила промісивного мовленнєвого акту вимагає вживання перформативного дієслова у стверджувальній формі. Якщо аподозис виражений підрядним реченням, то, як правило, воно містить майбутній час індикатива (в укр. мові майбутній час, в російській – будущее время, в англійській – Future Simple Tense, в іспанській – Futuro Simple) або інфінітив у значенні дії, яку буде виконано в майбутньому.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Промісивні висловлення завжди розповідні, специфіка їхнього комунікативно-інтенційного змісту зумовлює властиве їм змістовне і формальне обмеження: промісиви завжди мають форму теперішнього часу, але безпосередньо виражають віднесеність дії до плану майбутнього у найзагальнішому вигляді. Тому з упевненістю можемо констатувати, що вони належать до розряду «дієслів, які дивляться вперед» [2, 223]. У промісивних мовленнєвих актах адресант у всіх випадках виступає як гарант реальності обіцяного. Семантико-синтаксична модель повних перформативних промісивних висловлень може набувати різних модифікацій. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у детальному аналізі імпліцитних промісивних мовленнєвих актів та їхніх структурно-семантичних моделей у політичному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акимова Т. Бенефактивность и способы ее выражения в английских императивных высказываниях / Т. Акимова // Императив в разноструктурных языках: Тезисы докладов конференции «Функционально-типологическое направление в грамматике. Повелительность». – Л., 1988. – С. 7–9.
2. Арутюнова Н. К проблеме функциональных типов лексического значения / Н. Арутюнова // Аспекты семантических исследований. – М.: Наука, 1980. – С. 156–250.

3. Дедухо А. Функціональні та структурно-семантичні особливості комісивів (на прикладі мовленнєвих актів обіцянки, клятви, присяги) / А. Дедухо // Філологічні науки : збірник наукових праць. – Вип. 1 (7). – Полтава : Полтавський нац. пед. ун-т ім. В. Короленка, 2011. – С. 106–113.
4. Ерофеева Е. Прямые и косвенные способы выражения речевого акта обещания в современном французском и английском языках / Е. Ерофеева, О. Гашева // Вестник Южно-Уральского государственного университета. – 2006. – № 6. – С. 128–132.
5. Теоретическая грамматика современного английского языка : [учебник] / [И. Иванова, В. Бурлакова, Г. Почепцов]. – М. : Высш. Школа, 1981. – 285 с.
6. Иссерс О. Что говорят политики, чтобы нравиться своему народу / О. Иссерс // Вестник Омск. ун-та. – 1996. – № 1. – С. 71–74.
7. Колоколова Н. Женский речевой акт обещания в русском и французском языках : [монография] / Н. Колоколова. – Астрахань : Издательский дом «Астраханский университет», 2011. – 125 с.
8. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – 1986. – Вып. XVII. : Теория речевых актов. – С. 170–194.
9. Vanderveken D. Les actes de discours: Essai de Philosophie du Langage et de l'Esprit sur la Signification des Enonciations / D. Vanderveken. – Bruxelles : Mardaga, 1988. – 226 p.